

HOSPODÁŘSKÉ TRHY NA PODKARPATSKÉ RUSI (POHLEDEM ČESKÉ A SLOVENSKÉ KOMUNITY)¹

Ondřej Štěpánek

Economic markets in Subcarpathian Ruthenia
(From the perspective of the Czech and Slovak communities)

Abstract: The topic of local trade in Carpathian Ruthenia, including various forms of goods distribution, has so far been addressed only to a very limited extent in scientific publications. This paper is the first to comprehensively examine the phenomenon of economic markets in this region in the 1920s and 1930s. Its primary objective is to outline the various contexts of markets for all types of livestock, animal products, and other goods. In terms of information, it is largely based on contemporary reports, primarily those from the periodical *Podkarpatské Hlasy* [Subcarpathian Voices]. The work starts with the initial background and the role of the state, moves on to an analysis of how the markets operated, and ends with social aspects, the involvement of individual ethnic communities in their functioning, various related problems, and the memories of Czechs (as recollections of representatives of the Czech community). The article also briefly mentions the reflection of the markets in the film, photographic, and literary works of various Czech artists who travelled to the region. The paper also includes contemporary visual examples of the phenomenon of the markets in the form of photographs, drawings, and contemporary reports.

Keywords: Subcarpathian Ruthenia – interwar period – economic markets – livestock markets – marketplace – Czech community

Contact: Mgr. Ondřej Štěpánek, Národní muzeum, ondrej.stepanek@nm.cz

Zájem o výzkum hospodářství na Podkarpatské Rusi

Dne 10. 9. 1919 došlo k podepsání malé saint-germainské smlouvy, které mezinárodně potvrdilo připojení Podkarpatské Rusi k Československu. Oblast s finální rozlohou 12 694 m² se pak stala na další téměř dvě desetiletí integrální součástí meziválečné Československé republiky, přičemž se nový stát zavázal poskytnout jí nejširší možnou autonomii, která se slučovala s celistvostí Československa.² V meziválečném období v ní docházelo k řadě politických, hospodářských i sociálních transformací. Změny politického kurzu a definitivní

přičlenění oblasti jakožto Zakarpatské Ukrajiny k Sovětskému svazu v letech 1944/45 na dlouhá desetiletí brzdily v Československu zájem o výzkum Podkarpatské Rusi. Zejména po tzv. sametové revoluci však začalo docházet k zásadnímu nárůstu odborného zájmu nejen českých, slovenských či ukrajinských vědců, začaly se konat specializované vědecké konference či vycházet sborníky a monografie, které představují dějiny Podkarpatské Rusi především v kontextu meziválečného Československa. Ačkoliv se výzkumy soustředily primárně na politický, správní či kulturní vývoj,³ vyšlo rovněž

1 Předložená studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028, oblast 12.I.b,00023272).

2 Jan RYCHLÍK, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, Praha 2016, s. 7 a s. 49.

3 Mezi přehledové práce o oblasti Podkarpatské Rusi patří: Robert Paul MAGOCSI, *Chrbtom k horám – dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusinov*, Prešov 2016; Jan RYCHLÍK, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, Praha 2016; Peter ŠVORC, *Zakletá zem Podkarpatská Rus 1919–1946*, Praha 2007 ad.

několik odborných článků i knih o hospodářských a sociálních poměrech. Přehledové práce Jana Rychlíka⁴, Juraje Žadanského⁵ a částečně i Vladimíra Kuštěka⁶ zpracovávaly především makroekonomické faktory – rozvoj průmyslu, zemědělství, dopravy, ale i domácí výroby. Snažily se velkou měrou tamní hospodářský vývoj zasadit do kontextu jednotného československého trhu.

Prozatím mnohem méně zpracovanou oblastí výzkumu je lokální obchod, včetně forem distribuce zboží.⁷ Cílem této studie je tedy zejména základně nastínit významný a dosud téměř opomíjený fenomén hospodářských trhů na Podkarpatské Rusi ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Jako určité metodické vodítko především z pohledu struktury, členění a uchopení textu posloužila studie Milana Myšky,⁸ ve které se autor soustředí rovněž na specifickou formu nabízení zboží v určité lokalitě. Studie o podkarpatských trzích se také zaměřuje na způsob fungování určité distribuce zboží, a to včetně reflektování jejího sociálního rozměru. Oproti uvedené Myškově studii jsou však méně řešeny například legislativní rámce nebo samotní prodejci.

S ohledem na specifčnost tématu se autorovi bohužel nepodařilo dohledat relevantní archivní zdroje. Informačně se studie tak ve velké míře opírá o dobové zprávy v tisku, zejména o nejvýznamnější české periodikum dlouhodobě vycházející ve zkoumané oblasti nazývané *Podkarpatské Hlasy*. Tento časopis nesoucí podtitul „neodvislý týdeník hájící zájmy českého živlu na Podk. Rusi a Vých. Slovensku“ vycházel od roku 1925 zřejmě až do druhé poloviny třicátých let.⁹ V digitálních knihovnách jsou bohužel dostupné jen ročníky tohoto časopisu z let 1927 a 1935. Další ročníky jsou k zapůjčení v Národní knihovně ve fyzické podobě, některé však nejsou s ohledem na jejich stav (věchost) zapůjčovány a nepodařilo se je dohledat ani v jiných knihovnách. Přesto i omezený počet ročníků časopisů přináší k tématu řadu velmi zajímavých a v odborné literatuře dosud nepublikovaných poznatků.

Na druhou stranu nelze přehlížet potenciální problematičnost tohoto zdroje. O hlavním redaktorovi periodika Františku Svojšem a mj. jeho podvodech vyšla studie Davida Hubeného,¹⁰ který v ní uvádí, že *Podkarpatské Hlasy* se záhy po vzniku staly hláskou troubou Civilní správy na Podkarpatské Rusi.¹¹ Ve větší míře se tak

v člancích autoři soustředili na státem pořádané či podporované zemědělské a průmyslové výstavy či výstavy zaměřené na rozvoj včelařství, mlékařství, ovocnářství, houbaření i dalších odvětví, součástí těchto akcí byla edukace kupříkladu formou různých přednášek a prezentací. Vůbec největší průmyslová výstava v oblasti, tj. I. živnostenská výstava, se konala v roce 1927 v Užhorodu. Periodikum *Podkarpatské Hlasy* se mj. s ohledem na četnickou minulost hlavního redaktora často zaměřovalo na zprávy kriminologického charakteru, což se odráželo i ve zpravodajství o dění na trzích. Zprávy v periodiku byly navíc mnohdy laděny proti dalším národnostem žijícím na Podkarpatské Rusi. Zaujatost periodika se tak pravděpodobně místy odrážela v referování o jednotlivých událostech. Dané události ani typově však patrně nejsou popsány v jiných zdrojích, proto je velmi náročné je systematičtěji konfrontovat s dostupnou sekundární literaturou či memoárovými zdroji.

Počet Čechů a Slováků v oblasti se postupně zvyšoval, v rámci prvního sčítání z roku 1921 bylo evidováno dohromady 19 737 Čechů a Slováků, v roce 1930 šlo již o 33 961 lidí. Žili ve velké míře ve městech a podíleli se na správě oblasti například jako úředníci, učitelé, pracovníci na dráze nebo četníci. Podle sčítání lidu z roku 1930 žilo v oblasti celkem 725 357 obyvatel. Z nich bylo 446 916 Rusínů,¹² 109 472 Maďarů, 91 522 Židů, 13 249 Němců a 12 641 Rumunů.¹³ Zbytek obyvatel tvořily jiné národnosti a cizinci. Na Podkarpatské Rusi žila též poměrně početná romská komunita (v dobové terminologii cikánská), ostatně v roce 1926 byla v Užhorodu slavnostně otevřena vůbec první „cikánská škola“ v Evropě.

Role státu

Oblast pozdější Podkarpatské Rusi byla před první světovou válkou vždy integrální součástí Uher.¹⁴ Získání práva na konání pravidelných trhů a jarmarků zásadně napomáhalo hospodářskému rozvoji a významu jednotlivých oblastí, protože se na ně sjížděli zemědělci, řemeslníci a obchodníci z okolí.¹⁵ Jednotlivé obce získávaly právo na pořádání pravidelných trhů v průběhu staletí. Obec Nižní Verecky získala status městečka s právem trhů například už v roce 1732.¹⁶ Jako další příklad může posloužit město Velký Berezny, v 19.

4 Jan RYCHLÍK, *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj na Podkarpatské Rusi 1919–1939*, Praha 2013.

5 Juraj ŽADANSKÝ, *Hospodarsky a sociálny vyvoj na Podkarpatskej Rusi 1919–1939*, Bratislava 2022.

6 Vladimír KUŠTĚK, *Československý svet v Karpatoch*, Bratislava 2018.

7 Toto konstatování se týká i dobových souhrnných publikací, které vyšly již v meziválečném období (např. Jaroslav ZATLOUKAL, *Podkarpatská Rus*, Bratislava 1936).

8 Milan MYŠKA, Podomní obchodníci aneb jak se kdysi ve Slezsko hausýrovalo, příspěvek k historii podomního obchodu na přelomu 19. a 20. století, *HISTORICA – revue pro historii a příbuzné vědy*, r. 5, 2014, č. 2.

9 Národní knihovna uvádí, že časopis vycházel do roku 1935. Sbirky Národního muzea však obsahují číslo až z roku 1938.

10 David HUBENÝ, František Svojše četník – novinář – kriminálník, *Dějiny – internetový časopis Inštitutu historie FF PU v Prešově*, 2022, č. 1, s. 62–84.

11 Tamtéž, s. 70.

12 Zahrnovalo v případě sčítání osoby považující se za svébytné Rusíny, ale také Ukrajince či Rusy.

13 J. RYCHLÍK, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, s. 7.

14 J. RYCHLÍK, *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj na Podkarpatské Rusi 1919–1939*, s. 23.

15 Vladimír KUŠTĚK, Velký Berezny – město, kde začíná karpatská romantika, *Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, r. 21, 2011, č. 1, s. 5.

16 V. KUŠTĚK, *Československý svet v Karpatoch*, s. 148.

Obr. 1. Kompilace momentek z užhorodského trhu zveřejňovaných v *Podkarpatských Hlasech*, autor neuveden – 29. 8. 1925, 17. 9. 1925, 17. 10. 1925. Zdroj: Národní knihovna ČR

století se v něm začínaly organizovat trhy a jarmarky, které přitahovaly zemědělce a řemeslníky z celé pouzské vrchoviny. Město se také stalo sídlem pravidelných dobytčích trhů.¹⁷ Řada obcí získala právo pořádat trhy až v dekadách před 1. světovou válkou, např. Iršava v roce 1890.¹⁸

Mimo jiné s ohledem na předchozí vývoj se v období Republiky československé v mnoha ohledech lišily právní úpravy a výnosy na Podkarpatské Rusi oproti jiným částem republiky. Oprávnění k návštěvě trhů na Slovensku a Podkarpatské Rusi stanovovaly výnosy ministerstva obchodu z 15. ledna 1923 (č. 53 443/22) a posléze z 25. ledna 1932 (č. 18 333). Nabývání práv na pořádání trhů a podmínky v případě jejich povolení ustanovovaly zvláštní předpisy. Na Podkarpatské Rusi uděloval tržní koncese pouze živnostenský úřad II. stolice.¹⁹ Povolování pořádání trhů v jednotlivých místech pravděpodobně někdy nenaplnovalo dobové potřeby. Na jednu stranu si například zástupci obce Kerecký stěžovali, že jim úřady nechtějí již tři roky povolit trhy, které by pomohly celému okolí. Stěžejní pro místní obyvatelstvo by byly trhy na dobytek, a to zejména ovce. Nejbližší trhy se konaly v obci Seredné, kam přicházely ovce „úplně uhnané“.²⁰ Na druhou stranu obdržela právo na pořádání trhů Volosjanka, kde se ale reálně žádné trhy nekonaly. Místní bohatý krčmář si ve spolupráci s obecním představenstvem vymohl tržní právo a hradil výlohy spojené s jejich konáním. Na místo se mj. muselo dostavovat četnictvo či úřední zvěrolékař. Krčmář však podle zpráv v *Podkarpatských Hlasech* tržní právo využíval jen na to, aby se u něj mohlo shromažďovat ve velkém obyvatelstvo všech sousedních vesnic a pít u něj.²¹

Mezi benefity pořádání trhů pro obecní pokladny mohl patřit zisk finančních prostředků. Úřady měly vliv i při změnách jejich termínů. V určitých případech docházelo k přesouvání termínu trhů županským úřadem, zejména aby si nedaleké trhy ve stejném termínu vzájemně nekonkurovaly.²² Mimo to se termíny přesouvaly mj. kvůli různým svátečním dnům, např. židovským.²³ V tomto směru stojí za zmínění příspěvek v *Podkarpatských Hlasech*, který v roce 1927 kritizoval naopak nepřesunutí trhů v Chustu na jiný termín v den oslav narozenin prezidenta T. G. Masaryka.²⁴

Trhy, kam se podíváš

Dominantní hospodářská odvětví na Podkarpatské Rusi tvořilo zemědělství a lesnictví, pracovaly v nich přibližně dvě třetiny místních obyvatel. Pro silně agrární oblast a její obyvatelstvo se tak velmi často konané trhy staly důležitým místem pro směnu zboží. Prodáváno se na nich hospodářské zvířectvo všeho druhu, živočišné produkty (máslo, tvaroh, vejce) i další zemědělské produkty (seno, ovoce či zelenina).

Podle dobového práva bylo možné *zpravidla nabízet jen určitě zboží, a to potraviny a surové přírodniny, hospodářské a polní nářadí, výrobky, které náležejí k vedlejším v zemi obvyklých zaměstnáním venkovanů z okolí, a obecně předměty denní potřeby.*²⁵ Výjimky na prodej jiných věcí měli lokální živnostníci nebo na Podkarpatské Rusi horští výrobci.²⁶

Pořádání dobytčích trhů s sebou přinášelo řadu specifických problematických situací. Zásadním zádrhelem znemožňujícím jejich konání se staly šířící se nemoci. Například v době rozšířené slintavky a kulhavky byly

17 V. KUŠTĚK, Velký Berezny – město, kde začíná karpatská romantika, s. 5.

18 Vladimír KUŠTĚK, Obrázky z Iršavy, *Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, r. 22, 2012, č. 1, s. 5.

19 Adolf OTTIS, Živnostenské právo v Československé republice, Praha 1938, s. 78.

20 Kdy bude povolen obci Kereckám trh na dobytek?, *Podkarpatské Hlasy*, r. 10, č. 164, 26. 7. 1934, s. 3.

21 Originální dobytčí trhy bez dobytka, *Podkarpatské Hlasy*, r. 1, č. 78, 22. 8. 1925, s. 2.

22 Přeložení tržního dne v Bílkách, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 232, 12. 10. 1927, s. 3.

23 Vyhláška, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 184, 16. 8. 1927, s. 3.

24 Z Hustu, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 66, 21. 3. 1927, s. 2.

25 A. OTTIS, Živnostenské právo v Československé republice, s. 132.

26 Tamtéž.

nařízením zemského úřadu v Užhorodě zastaveny veškeré trhy na Podkarpatsku. To znamenalo i zákaz vývozu dobytka z postižených okresů. Takové situace nastaly například v letech 1924 a 1929 a referovaly o nich i celostátní *Lidové noviny*.²⁷

Jedním z důležitých cílů pro prodejce dobytka na trzích bylo odprodat část svých zvířat před zimou, protože jejich vyživování by bylo velmi nákladné. Tento proces srážel ceny dobytka v daném období,²⁸ poněvadž docházelo ke značné nabídce a ochabující poptávce.²⁹ O přibližném rozsahu větších trhů se zvířaty během jednoho měsíce v zimním období svědčí například upozornění v periodiku *Podkarpatské Hlasy* na akce tohoto typu plánované na leden 1928:

„V tomto měsíci bude se konati trh v Berehově dne 4. a 18. Očekává se příhon 100 koní, 250 skotu a 400 vepřů. Ve Velké Berezne bude dne 3. 17. 31. Zde koní očekává se na 80, skotu na 500, vepřů 130 a ovcí 50. Dne 3., 10., 18. a 25. bude se konati trh v Hustu, který bude obsazen asi 80-ti koni, 300 skotu a 100 vepřů. V okrese iršavském budou se trhy konati v Bělkách a Iršavě. V Bělkách 3., 10., 17., 24. a 31., což jsou trhy týdenní. Také v Iršavě budou toho měsíce pravidelné týdenní trhy a to 5., 12., 20. a 26. Nejvíce očekává se příhon vepřů, kolem 300 kusů. V Mukačevě konají se také týdně a to 3., 10., 17., 24. a 31. Ve Velkém Bočkově koná se trh dne 4. Okres Velký Sevjuš bude mít trhy na třech místech a sice: v Černém Ardově dne 13., 20., 27., ve Velkém Selvjuši dne 16. Očekává se, že tento trh bude nejvíce obsazen a to 500 koní, 800 skotu a 400 vepřů. Ve Výloku dne 3., 10., 17., 24. a 31. Zde bude podle odhadů 700 vepřů, 600 skotu a 450 koní. V Terešvě bude trh dne 18., v Seredné dne 11. a v Užhorodě dne 12. a 23., vedle pravidelných týdenních, které se konají každou středu.“³⁰

Z analogického výčtu z následujícího měsíce je patrné, že i během něj byla situace obdobná. Několik obcí ve výčtu chybí, naopak jsou uvedeny ještě jiné trhy (Výškov, Barkasovo, Perečin, Slavjava, Velká Dobroň či Nižní Verečky)³¹ a i v jiných měsících přibývaly plánované trhy v dalších obcích. Z těchto souhrnů je tedy zřejmé, že se velké trhy konaly především v okresních městech a v několika dalších městečkách. Trhy hospodářského zvířectva byly pořádány ve všední dny. Periodicita trhů se v jednotlivých obcích lišila, zejména v největších městech se konaly každý týden, v dalších pouze jednou za dva týdny či za měsíc. Tržní směna nejčastěji probíhala na náměstích jakožto centrálním a prostorným místě. Některá města provozovala několik tržišť zároveň, přičemž jednotlivá místa se často lišila nabízeným zbožím. Faktor velkých trhů se v určitých

případech v meziválečném období mohl promítnout i do podoby měst. Takovým případem bylo v polovině třicátých let rozhodnutí městského zastupitelstva v Berehovu o investování 270 000 Kč na vybudování nového tržiště (tj. vybudování odpadové strouhy i cest k tržišti) a vynaložení dalších prostředků do vybetonování staršího tržiště.³²

Obr. 2. Sevluš – pohled na zemědělský trh z výšky, neznámý autor. Zdroj: Národní muzeum, H8-16131 (z alba)

Specifická státem podporovaná forma nákupních trhů hospodářského zvířectva se zaměřovala na šedohnědé plemenné býky. Vůbec první trh tohoto typu se za účasti zemského prezidenta Antonína Rozsypala konal v květnu 1925 na tržišti v Terešvě. V následujících letech byl již každoročně pořádán na městském tržišti v Tačevu, kde bylo středisko chovu tohoto plemene. Význam těchto událostí ilustruje v roce 1931 vydaný výstavní katalog s fotografiemi a popisem každého nabízeného býčka.³³ Dobový tisk ve třicátých letech nastiňoval potřebu vybudování specializovaného tržiště pro pořádání výstavních a prodejních trhů chovného dobytka. Takováto tržiště fungovala v řadě českých měst (Přerov, Domažlice, Litomyšl ad.), na Podkarpatské Rusi však absentovala.³⁴ Státní úřady se snažily podporovat tyto trhy různými formami, například zemědělské oddělení zemského úřadu v Užhorodu vydávalo osvědčení na zlevněnou vlakovou dopravu zakoupených býčků mezi okresy ve výši 30 %.³⁵ Trhy v oblasti často navštěvovali lokální političtí představitelé i zástupci centrální vlády. Například při návštěvě Podkarpatské Rusi v roce 1927 projevil zájem o místní zemědělské trhy tehdejší ministr zemědělství profesor Otakar Srdínko, ve Verečkách navštívil výroční trh hovězího dobytka.³⁶

27 *Lidové noviny*, 1924, r. 32, č. 595, 27. 11. 1924, s. 9; Lv, Trhy na dobytek na Podkarpatsku opět povoleny, *Lidové noviny*, 1929, r. 37, č. 394, 7. 8. 1929, s. 10.

28 Václav MÁCHA, *Pastevnictví v Československé republice*, Praha 1926, s. 509.

29 Dobytčí trhy na Podkarpatsku, *Lidové noviny*, 1932, r. 40, č. 597, 26. 11. 1932, s. 14.

30 Trhy na P. Rusi v měsíci lednu 1928, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 268, 25. 11. 1927, s. 3.

31 Trhy v měsíci únoru 1928 na P. Rusi, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 295, 30. 12. 1927, s. 2.

32 Berehovo podniká, *Podkarpatské Hlasy*, r. 11, č. 31, 5. 2. 1935, s. 1.

33 Nákupní trh šedohnědých býčků v Tačově, *Podkarpatské Hlasy*, r. 11, č. 83, 6. 4. 1935, s. 1.

34 Zlepšení zájmu v chovatelství, *Podkarpatské Hlasy*, r. 11, č. 70, 22. 3. 1935, s. 1.

35 Nákupní a výstavní trh plemenných býčků na Podk. Rusi, *Podkarpatské Hlasy*, r. 11, č. 70, 22. 3. 1935, s. 3.

36 Z Vereček, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 134, 13. 6. 1927, s. 2.

Obr. 3. Rozložená lidová keramika od různých prodejců na zemi, fotografie Josefa Vlastislava Fürsta. Zdroj: Národní muzeum, H8d-10/2004

Obr. 4. „Melouny a jiná zelenina na trhu v Užhorodě“, fotografie Josefa Vlastislava Fürsta. Zdroj: Národní muzeum, H8-19952-15

Kromě hospodářských zvířat a jejich produktů patřily mezi hojně nabízené produkty na trzích rovněž plodiny, které byly vypěstované místními hospodáři či nasbírané obyvateli v okolních lesích. V nabídkách na trzích byly mnohdy rovněž květiny i jejich sazenice. Nabízené zboží bylo prodejci, kterými byly často ženy, skládáno na zem na různé podklady (například textilní), na stoly, do nůší a košíků, různých nádob i volně po zemi. Zboží se velmi lišilo v závislosti na období sezony. Například zejména v srpnu a září byla na městských trzích hojně nabízena vinná réva, melouny, broskve, švestky či jablka.³⁷

Zejména v některých dobových periodikách jsou mimo zemědělské výrobky v rámci tržišť zmíněny také nabídky mnohých dalších produktů různého charakteru. Mezi nabízené zboží patřily například různé domácí tkaniny nebo lidové keramické nádoby.³⁸ Objevoval se ale také třeba proutěný nábytek a různé dřevěné výtvoary i cigaretové výrobky.³⁹ Na dobových fotografiích jsou vidět i mnohé další produkty, včetně nabízení „veteše“ na ulicích. Takovéto spotřební zboží mohlo být ale pravděpodobně oproti živočišným produktům lépe k sehnání i v některých tzv. „kamenných“ obchodech.

Problémy na hospodářských trzích

Konání trhů přinášelo řadu problémů různého typu. K nim se řadily časté krádeže či rozepře mezi prodejci a kupujícími, rovněž mezi prodejci a úředním dozorem

či mezi občany různých národností v multietnickém prostředí. Velká koncentrace lidí na omezeném prostoru, kteří u sebe měli mnohdy nezanedbatelné finanční obnosy, se stala vítanou příležitostí pro zloděje. Dobový tisk dokonce uváděl, že „mukačevský trh je stále eldorádem kapesních zlodějů“,⁴⁰ ale zprávy o kradení uvádějí i mnohá další místa a zmiňují opakující se zadržené pachatele těchto činů. Mnohdy byli usvědčenými pachateli krádeží místní Romové, to vedlo kupříkladu v roce 1925 k velkým kontrolám této komunity na trhu: „Ježto na užhorodském tržišti vyskytuje se mnoho cikánů, kteří zde provádějí kapesní krádeže, provedla dne 30. t. r. policie jejich perlustraci. Shledáno, že je jich na tržišti slušný počet, na 80; z nich předvedeno bylo na bezpečnosti oddělení 26 cikánek a 21 cikánů za účelem daktyloskopování a vyvedení za policejní obvod.“⁴¹

Místy se lze setkat i se zprávami o ničení zboží, o surovém zacházení s prodávanými zvířaty či o násilných rozmiškách, které se staly na trzích, např. „Na trhu v Berehově jeden trhovec byl ve velmi nevlídné náladě. Přišel k němu starý žebrák – vylil na něj hrnec špíny, přijel cikán muzikant – rozbil mu housle, přijel ke krámu sedlák s povozem – potloukl mu koně. Když pak zakročila policie, omlouval se nervovou chorobou.“⁴² Problémy s kriminalitou mohly nastat také při cestách na trhy, anebo při návratu z nich. *Podkarpatské Hlasy* popisovaly třeba příběh obchodníka Antonína Pojara ze Sušice. Ten přijel nakoupit do oblasti ovoce ve velkém a měl u sebe okolo čtyř tisíc korun. Při placení v hostinci si ho

37 F. FABINGER, Městské Trhy na Podkarpatské Rusi, *Pestrý týden*, r. 8, 1933, č. 28, 8. 7. 1933, s. 13.

38 H. PEEROVÁ, Trhy, *Pražský ilustrovaný zpravodaj; společenský nepolitický týdeník*, 1934, č. 39, 27. 9. 1934, s. 8.

39 Irena PREISLEROVÁ, Vzpomínky na Mukačevo, *Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, r. 20, 2010, č. 2, s. 12.

40 Kapesní zloději na mukačevském trhu, *Podkarpatské Hlasy*, r. 11, č. 50, 27. 2. 1935, s. 4.

41 Kontrola cikánů a trhu, *Podkarpatské Hlasy*, r. 1, č. 70, 4. 8. 1925, s. 3.

42 Na trhu v Berehově, *Podkarpatské Hlasy*, r. 2, č. 43, 15. 4. 1925, s. 3.

Obr. 5. „Květiny na trhu v Užhorodě“, fotografie Josefa Vlastislava Fürsta. Zdroj: Národní muzeum, H8-19952-16

Obr. 6. „Trh ovoce a zeleniny Užhorod“, fotografie Josefa Vlastislava Fürsta. Zdroj: Národní muzeum, H8-19952-82

vytipovalo jako vhodného k oloupení místní obyvatelstvo a následně ho okradlo. Díky místním četníkům se podařilo pachatele dopadnout.⁴³ Cesta z trhů se mohla stát i osudnou. Tak tomu bylo třeba v případě Alexandra Egrešioho z Homoku, který se cestou z trhu posilil alkoholem a cestou domů pěšky po kolejích ho přešel vlak.⁴⁴

Spory na trzích se točily rovněž okolo dobytčích pasů. Padělané dobytčí pasy znemožňovaly řádné kontroly a kryly pašování dobytka z Rumunska. Ukradený dobytek byl často prodán na veřejném trhu za pomoci padělaného dobytčího pasu. V jednom z popsáných případů byl padělatelem dobytčích pasů dokonce místní rychtář s manželkou.⁴⁵ *Podkarpatské Hlasy* rovněž uváděly případ, kdy úřední dozor (zvěrolékař) zpochybňoval během trhů udávané barvy dobytka v dokumentech.⁴⁶ Fejeton v tomtéž periodiku pak popisoval odlehčenou formou rovněž praxe klamání kupujících o stavu zboží nebo zvířat: „*Cikán Miško Nagy předvádí chromého vraníka a požaduje zaň po skončení chvalo zpěvů se strany prodávající a smlouvání se strany kupující – konečně rovných pět stovek. Kupec Salamon Apfelsaft již, již peníze vytahuje, když jej dohazovač Ganseschmak upozornil, že vraník je chromí. Pozorujem významné zamrknání a slyšíme tajuplnou odpověď Apfelsaftovu, že o tom ví, ale že zjistil v kopytu dlouhý hřebík – jenž je příčinou kulhání a že po odstranění této závady, bude mít kůň cenu nejméně dvojnásobnou.*“⁴⁷

Za pronájem tržního místa platili prodejci tržní poplatky. V některých obcích si možnost výběru poplatků pronajímali místní obyvatelé či společnosti. V případě Velké Sevjuši i dalších měst se jednalo o místní židovskou komunitu. Systém jimi uplatňovaného výběru poplatku i mimo tržní dny přinášel hádky s dalšími lokálními obyvateli.⁴⁸ V hlavním centru oblasti městě Užhorod pronajalo město výběr tržních poplatků či městského mýta za velmi nízkou částku (70 000 Kč ročně) společností, která na poplatcích vybírala od obyvatel mnohem vyšší částky než do té doby samo město. Tarifní poplatek společnosti za naložený vůz byl stanoven na 6 Kč, což patřilo k nejdražším v celé republice. Zemědělci tak v některých obcích zvažovali na praxi neúměrně vysokých poplatků reagovat odvetnými opářeními, mj. bojkotem určitých trhů.⁴⁹

Zásadním dlouhodobým problémem se stalo rovněž překupování zboží. Místní periodikum kupříkladu barvitě popisuje dobové poměry v městečku Velká Sevluš. Značnou část přiváženého drobnějšího zboží (vejce, máslo) či drůbeže hned v ranních hodinách skupovali od místních obyvatel mnohdy nevybíravým způsobem na periferii města či v jeho ulicích (mimo prostory samotných trhů) především místní židovští obchodníci a obchodnice. Na samotný trh se následně dostávalo toto zboží již od překupníků za výrazně vyšší ceny. Někdy překupníci a překupnice objížděli okolní vesnice dokon-

43 Dobrodružství nakupovače ovoce v Mukačevě, *Podkarpatské Hlasy*, r. 1, č. 106, 27. 10. 1925, s. 3.

44 Smrt rolníka cestou s trhu na kolejích trati, *Podkarpatské Hlasy*, r. 6, č. 30, 2. 2. 1930, s. 3.

45 Padělali dobytčí pasy, *Podkarpatské Hlasy*, r. 2, č. 77, 8. 7. 1926.

46 Z činnosti Haličanů na P. Rusi, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 70, 25. 3. 1927, s. 3.

47 Sku, Feuilleton Užhorodský „dobyčák“, *Podkarpatské Hlasy*, r. 5, č. 30, 5. 2. 1929, s. 1.

48 Vybírání tržních poplatků ve Velké Sevjuši, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 69, 24. 3. 1927, s. 2.

49 Pryč s pronájmem užhorodského mýta!, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 145, 27. 6. 1927, s. 3.

ce už den před konáním trhu a skupovali od nich zejména drůbež i další potenciální zboží.⁵⁰ Místní občané, z velké míry hospodyňky, si tak na tyto praxe a předražení zboží stěžovali. Periodikum *Podkarpatské Hlasy* upozorňovalo na neefektivnost podniknutých kroků státní správou, apelovalo na vyslání úředníka zemského hospodářského úřadu ze správního centra oblasti Užhorodu, přičemž uvádělo, že „v pádě, že tomuto zlořádu nebude udělán konec, budeme nuceni postavit si ve dnech tržních občanské hlídky, což nebude nikterak ke slávě úředních orgánů“.⁵¹

Běžní Rusíni dostávali na trzích za své zboží jen velmi nízké výkupní ceny. Až „směšně“ nízké ceny se občas stávaly terčem kritiky, která se objevovala i v periodikách vydávaných mimo Podkarpatskou Rus. Například *Pražský illustrovaný zpravodaj* uváděl: „V několika kilogramy ovsu sedí starucha na chodníku v Užhorodě, Mukačevě, Chustu – všude ji najdete – od noci putovala, aby tu ráno byla a prodala snad poslední, co doma našla. Rusínky donesou košík okurek, fazolí, nůši sliv, pár kuřat a prodají za pár korun. Nůši nádherných sliv, putnu křehkých okurek, pár kuřat koupíte za šest korun. Je to až bolestně laciné, protože v té ceně je jen cena toho daru země, ale ne cena utmácených nohou, únavy těla několikahodinové cesty a několika hodin čekání na okraji chodníku. To se nepočítá.“⁵² Pozdější článek zveřejněný v *Pražském illustrovaném týdeníku* svědčí o tom, že ještě v „předvečer“ podepsání tzv. vídeňské arbitráže, kdy Československo přišlo o zásadní části oblasti Podkarpatska, se situaci nepodařilo uspokojivě vyřešit.⁵³

Kromě výše uvedených problémů lze zmínit kupříkladu ještě nepořádek, který vznikl v souvislosti s trhy. Například v Užhorodě se ihned po jejich skončení pustili do práce městští metaři, jejichž košťata ale na suché dlažbě zvrhla velké množství prachu. To následně zanášelo ještě přítomné zboží. Autor článku v *Podkarpatských Hlasech* v souvislosti s tím doporučoval městu ulice před začátkem metení zalívat vodou.⁵⁴

Trhy ve vzpomínkách Čechů

Reflexe konání trhů nebo formy jejich využívání jsou rovněž předmětem memoárů českých a slovenských obyvatel Podkarpatské Rusi. Jako ukázka s detailním popisem trhů mohou velmi dobře posloužit zápisky Ireny Preislerové, která žila na Podkarpatské Rusi. Její vzpomínky byly zveřejňovány na pokračování v roce 2010 díky její vnučce Mileně Jeníkové ve čtvrtletníku *Podkarpatská Rus; časopis Společnosti přátel podkarpatské Rusi*. Autorka v nich popisuje konání těchto událostí včetně rozdílů mezi nabízeným zbožím mezi místními národnostními komunitami. S ohledem na uni-

kátnost těchto vzpomínek je zde uvedena pasáž o trzích téměř kompletně celá. V dalším čísle časopisu autorka mj. uváděla, že například trhu v Užhorodu využívala při cestách do hlavního města oblasti na nákup laciné lidové keramiky.⁵⁵

„K nepopsání byly i mukačevské trhy. Nikde není trh tak pestrý jako na východě. Tam najde kupující všechno, nač si vzpomene. Za vlády Čechů bylo i toto obrovské tržiště vydlážděno a upraveno. V dřevěných stáncích prodávali Bulhaři spousty laciné a nádherné zeleniny, o něco dále měli takové stánky i zahradníci židovští. Po zemi všude byly Rusínky s koši ovoce (v letních měsících), hub, ovoce lesního v nepřehledných řadách, jinde zase ženy s domácími tkanými ručníky, ubrusy, utěrkami, nebo se slunečnicovým olejem, dále ženy s drůbeží, paprikovými lusky nebo kukuřičnými klasy, s vyloupanou kukuřicí nebo ořechy, fazolovými lusky nebo fazolí loupanou. Ve stáncích nabízeli židé textilní zboží z českých továren, vedle nich řezníci nebo i venkovanky opékali maso, jaternice a klobásy, točilo se pivo a nalévala červená limonáda pro venkovské děti, které na mámě vyžadovaly nějakou korunku za dobrý výdělek z jejího prodeje. Mlékařky nalévaly paníčkám mléko po 80 hal. litr, Maďarčky od Fornoše nebo Němky z Palanoku nabíraly hustou, ušlehanou, kyselou smetanu litr za 5 Kč, tvaroh měřily na litry a vajíčka počítaly na desetikoruny. Když byl předvelikonoční půst, který obyvatelstvo přísně drželo, dostalo se za 10 Kč i 33 vajec. To byla láce, na kterou jsem v letech strávených později v Čechách stále vzpomínala. Na trhu mukačevském dal se koupit rusínský proutěný nábytek, koše a demižony, dřevěné zboží nejrůznějšího druhu, sazenice květin a zeleniny, lidová keramika, na podzim zelí z vorů na metrky atd., podle toho, která doba roční byla, podle ní byl trh zásoben, ale vždy přeplněn lidmi prodávajícími i kupujícími. A nikdy nechybělo několik vyvolávačů, u nichž zvláště venkovská mládež okoušela své štěstí v různých hazardních hrách, nebo prodavači cigaretových papírků 10 balíčků za 1 Kč.“⁵⁶

Naši hosté, kteří k nám často z českých zemí zavítali a divili se množství všeho na trzích i láci, odváželi na koše hroznového vína nebo jiného ovoce, koše ořechů, kufry keramiky užhorodské, která byla jemnější. Žádný z nich se do Čech nevracel bez pořádného demižonu vína, které se prodávalo od 4 Kč výše za litr a mužští návštěvníci nikdy neodjížděli bez několika kol mukačevského tabáku a většího množství cigaretových papírků. V Mukačevě se dostala pěkně vykrmená husa už za 45 Kč, maso vepřové bylo za 10–12 Kč. A levné lesní ovoce. Vědro malin nebo jahod bylo za 7 Kč nebo ještě laciněji, o zelenině se musí psát, že byla skoro zadarmo, když bylo za 1 Kč v sezoně zeleniny 35 lusek papriky. Tak se žilo na Podkarpatské Rusi. V týdně byly 3 trhy. Největ-

50 Nešvary na potravinových trzích v Užhorodě, *Podkarpatské Hlasy*, r. 10, č. 145, 1. 7. 1934, s. 1.

51 Poměry na trzích ve Velké Sevuži, *Podkarpatské Hlasy*, r. 3, č. 148, 1. 7. 1927, s. 3.

52 H. PEEROVÁ, Trhy, *Pražský illustrovaný zpravodaj; společenský nepolitický týdeník*, 1934, č. 39, 27. 9. 1934, s. 8.

53 František DLOUHÁN, 400 cihel za 4 koruny, *Pražský illustrovaný zpravodaj; společenský nepolitický týdeník*, 1938, č. 38, 22. 9. 1938, s. 13.

54 Nešvary na potravinových trzích v Užhorodě, *Podkarpatské Hlasy*, r. 10, č. 145, 1. 7. 1934, s. 2.

55 Irena PREISLEROVÁ, Vzpomínky na Mukačevo (pokračování), *Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, r. 20, 2010, č. 3, s. 9.

56 Irena PREISLEROVÁ, Vzpomínky na Mukačevo, *Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, r. 20, 2010, č. 2, s. 12.

Obr. 7. „Na trhu v Užhorodě“, fotografie Josefa Vlastislava Fürsta. Zdroj: Národní muzeum, H8-19952-11

ši z nich byl pondělní, tam se sjíždělo nejvíce venkova. Tržiště na dobytek bylo na druhé straně města, vždy též přeplněné, kde se dostalo prase za 600 Kč, takže ledácko si udělal za zimu kolikrát zabíjačku.“⁵⁷

Rovněž v ceněné monografii se vzpomínkami Josefa Nevyhoštěného, působícího jako finanční strážník na Podkarpatské Rusi, se objevuje využívání zemědělských trhů: „V měsíci prosinci odbýval se ve Výloku velký trh a na ten jezdilo mnoho povozů s různými zemědělskými produkty. Také tam vezli nebo hnali hovězí a vepřový dobytek. Koupil jsem na silnici před naším domem asi stokolové prase, přesně za 450 korun. Druhý den jsem ho za pomoci kolegy Šturce zabil, rozdělal, a bylo masa i sádla habaděj. To samé se za pár dní opakovalo v Bekeni u Šturce.“⁵⁸

Na trhy na Podkarpatské Rusi vzpomínala v roce 2017 v rámci orálního rozhovoru též Karla Bažantová (narozena kolem roku 1926). Ta odjela jako dítě v roce 1933 do Mukačeva s tatínkem, který tam byl jakožto vojenský důstojník převelen. Utkvělo jí v paměti zejména to, že na trhy nosili místní Rusíni směšně levné máslo a kuřata.⁵⁹ Profesorka Světlá Mathauserová narozena v roce 1924 vyrůstala v Dravcích nedaleko Užhorodu, a ve svých vzpomínkách uváděla: „Gazdyně pak, velmi pracovitě, denně nosily do Užhorodu na trh v koši na zádech mléko, smetanu a tvaroh. Uměly vařit dobrá jídla s paprikou, rajčaty, kukuřicí a zelím [...], a tato jídla převzala do svého jídelníčku i naše maminka. Byl tu ve všem patrný vliv blízkých Uher.“⁶⁰

Obr. 8. „Židé na trhu s ovocem – Slat. Doly“, fotografie Josefa Vlastislava Fürsta. Zdroj: Národní muzeum, H8-19952-81

Kromě českých a slovenských trvalých obyvatel Podkarpatské Rusi hojně navštěvovali hospodářské trhy v oblasti rovněž lidé cestující do nejvýchodnější části republiky. Pro některé bylo hlavním účelem cesty nakoupit na trzích zboží. Mimo toho se jednalo ale například také o cestovatele, novináře, fotografy, malíře či spisovatele. Ti mnohdy na svých fotografiích, v novinových článcích, ve svých knihách i dalších dílech zachycovali různými formami atmosféru trhů. Taktéž v jedné ze závěrečných pasáží československého krátkometrážního dokumentárního filmu režiséra Jiřího Weisse *Píseň o Podkarpatské Rusi* z roku 1937 je několik záběrů na zboží rozložené na stolech pravděpodobně na trzích i placení za zboží.⁶¹

Jedním z autorů fotografií trhů byl spisovatel a dramatik Josef Vlastislav Fürst, který v roce 1937 nafotil během své cesty na Podkarpatskou Rus na svou zrcadlovku Rolleicord trhy v Užhorodu či Slatinských dolech. Soubor 84 negativů fotografií o rozměrech 6 × 6 centimetrů daroval do sbírek Národního muzea v roce 2004 jeho syn Soběslav. Fotografie zobrazují například rozložené ovoce na zeleninu v košících položených na zemi nebo domlouvání obchodů. Zmínka o výročních trzích v Poljaně se objevuje také v díle známého spisovatele Ivana Olbrachta, a to konkrétně v knize *Golet v údolí*.⁶²

Zajímavé fotografie z trhů byly součástí novinových reportáží. Jako ukázkou lze zmínit například fotografie Oldřicha Hermanna, které byly přiloženy k článku o městských trzích na Podkarpatské Rusi v časopise

57 Tamtéž.

58 Josef NEVYHOŠTĚNÝ, *Financem na Podkarpatské Rusi*, Praha 2002, s. 132.

59 Kateřina BEZDÍČKOVÁ, *Školní život na Podkarpatské Rusi v letech 1918–1945*, diplomová práce; Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2017, s. 107.

60 Světlá MATHAUSEROVÁ, *Cesty a křižovatky: Podkarpatská Rus, Morava, Čechy*, Praha 2011, s. 82.

61 Jedná se o stopáž přibližně 8:26–8:42.

62 Ivan OLBRACHT, *Golet v údolí*, Praha 1953, s. 223.

Obr. 9. – Článek „Městské Trhy na Podkarpatské Rusi“ se šesti fotografiemi Oldřicha Hermanna. Zdroj: *Pestrý týden*, 1933, č. 28, 8. 7. 1933, Knihovna Národního muzea

Pestrý týden.⁶³ Hezké reportážní fotografie k trhům zveřejnil třeba i *Pražský illustrovaný týdeník*.⁶⁴ *Podkarpatské Hlasy* neobsahovaly fotografie, čtenářům v roce 1925 nabídly ale několik kreseb z uzhorodského tržiště, viz obr. č. 1 této studie.

Závěrem

Studie je první snahou o ucelenější základní zpracování tématu hospodářských trhů v oblasti Podkarpatské Rusi. Upozorňuje na opomíjený fenomén a vymezuje prostor pro jeho další výzkum v budoucnu. Ten však může být s ohledem na malé množství zdrojů informací náročný. Ve studii je nastíněna poměrně hustá síť zejména agrárních trhů s nabízenými zvířaty, jejich produkty i různým, převážně sezonním zbožím. Především za účelem obživy se na ně často v hojném počtu sjíždělo obyvatelstvo z celého okolí. O masivnosti těchto událostí a velké koncentraci lidí i zvířat svědčí například výčty uvedené v rámci studie. Trhy byly velmi důležitou součástí každodennosti obyvatelstva a tvořily společně s fyzickými prodejny páteří síť lokálního obchodu. V některých městech to v meziválečném období dokonce vedlo k uzpůsobení veřejných prostorů pro konání trhů. Dobové zprávy nasvědčují tomu, že samotné fun-

gování trhů přinášelo řadu potíží, na které státní správa i samosprávy narážely. Jako velký praktický problém se ukázal prodej koncesí na výběr tržních poplatků, protože následně docházelo ke zneužívání získaných práv společnostmi i komunitami, to následně vedlo ke zdražování tarifů pro prodejce i zboží pro nakupující. Místní četnictvo se potýkalo se zloději působícími na trzích, mnohé z nich zadrželo. Docházelo rovněž k různým formám klamání prodejců i kupujících. Konání trhů s sebou přinášelo i zvýšený nepořádek v ulicích.

Trhy využívali pro své běžné nákupy i zástupci rozrůstající se české a slovenské komunity žijící na Podkarpatské Rusi. Ze vzpomínek je patrné, že pro ně byly rovněž jedním ze zásadních míst, kde se střetávali a interagovali s místními Rusíny, Židy či Romy. Téma trhů se promítá i do filmové, fotografické či literární tvorby různých umělců, kteří do oblasti přicestovali. Někteří z českých cestovatelů, kteří přijeli v posledních třech dekadách do někdejší Podkarpatské Rusi, popisovali svoje zážitky z cest v *Časopisu Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*. Řada z nich popisovala i jejich návštěvy levných hospodářských trhů, které na ně zanechaly dojem: „Nakupovali jsme zde na úžasně pestřem karpatském trhu, kde bylo z plodin a zemědělských výrobků k dostání snad vše, co v okolí roste nebo se vyrábí:

63 F. FABINGER, Městské Trhy na Podkarpatské Rusi, *Pestrý týden*, r. 8, 1933, č. 28, 8. 7. 1933, s. 13.
 64 Např. fotografie k článku: František DLOUHÁN, 400 cihel za 4 koruny, *Pražský illustrovaný zpravodaj: společenský nepolitický týdeník*, 1938, č. 38, 22. 9. 1938, s. 13.

*mléko, sýry, ovoce, zelenina, med, fazole, byliny atd.*⁶⁵
Nejen z této vzpomínky je patrné, že hospodářské trhy nejsou pro oblast jen minulostí, ale jsou stále i přítomností Zakarpatské Ukrajiny.

Seznam použité literatury

Publikace, odborné články a závěrečné práce:

- Kateřina BEZDÍČKOVÁ, Školní život na Podkarpatské Rusi v letech 1918–1945, diplomová práce; Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2017.
- David HUBENÝ, František Svojshe četník – novinář – kriminálník, *Dějiny – internetový časopis Inštitutu historie FF PU v Prešově*, 2022, č. 1, s. 62–84.
- Vladimír KUŠTĚK, *Československý svet v Karpatoch*, Bratislava 2018.
- Robert Paul MAGOCSI, *Chrbtom k horám – dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*, Prešov 2016.
- Světla MATHAUSEROVÁ, *Cesty a křižovatky: Podkarpatská Rus, Morava, Čechy*, Praha 2011.
- Václav MÁCHA, *Pastevnictví v Československé republice*, Praha 1926.
- Milan MYŠKA, Podomní obchodníci aneb jak se kdysi ve Slezsko hausýrovalo, příspěvek k historii podomního obchodu na přelomu 19. a 20. století, *HISTORICA – revue pro historii a příbuzné vědy*, r. 5, 2014, č. 2.
- Josef NEVYHOŠTĚNÝ, *Financem na Podkarpatské Rusi*, Praha 2002.
- Ivan OLBRACHT, *Golet v údolí*, Praha 1953.
- Adolf OTTIS, *Živnostenské právo v Československé republice*, Praha 1938.
- Jan RYCHLÍK, *Hospodářský, sociální, kulturní a politický vývoj na Podkarpatské Rusi 1919–1939*, Praha 2013.
- Jan RYCHLÍK, *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, Praha 2016.
- Peter ŠVORC, *Zakletá zem Podkarpatská Rus 1919–1946*, Praha 2007.
- Jaroslav ZATLOUKAL, *Podkarpatská Rus*, Bratislava 1936.
- Juraj ŽADANSKÝ, *Hospodarsky a sociálny vyvoj na Podkarpatskej Rusi 1919–1939*, Bratislava 2022.

Periodika:

- Časopis Společnost přátel Podkarpatské Rusi: 2006, 2008–2025
- Lidové noviny*: 1924, 1929, 1932
- Pestrý týden*: 1933
- Podkarpatské Hlasy*: neodvislý týdeník, hájící zájmy českého živlu na Podk. Rusi a Vých. Slovensku: 1925 (č. 1–131), 1926 (1–151), 1927 (1–296), 1929 (1–296), 1930 (1–292), 1931 (1–293), 1934 (145–292), 1935 (1–147)
- Pražský ilustrovaný zpravodaj; společenský nepolitický týdeník*: 1934, 1938

---

65 Miloš MALEC, O Marmaroši, Užhorodu i o dobrém víně, *Podkarpatská Rus – časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, r. 21, 2011, č. 4, s. 2.